

LAND, DU VÄLSIGNADE?

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

*Land, du välsignade, tag min sång!
Gjut din ande i orden!
Giv, att den ljuder fullkomnad en gång,
Sången om landet i Norden,
Sången om sjumila skogar och sjö,
Slätter, som skördar oss bära,
Midnattssol och midvintersnö,
Sverige till ära, Sverige!
Land, du välsignade, tag mitt verk!
Dig min strävan jag vige!
Signa min tanke och armen stärk,
främst bland de främsta jag stige,
att när min bana jag ändat har,
sjunkit till skuggorna neder,
stolt må man minnas, att svensk jag var,
Sverige till heder, Sverige!*

Dikten *Land, du välsignade* skrevs av Elisabet Björklund men blev känd genom Ragnar Althéns tonsättning från 1923 och framför allt genom Jussi Björlings insjungningar, den senaste från 1959. Sången ingår i den nationalromantiska traditionen tillsammans med bl a Wilhelm Stenhammars *Sverige, Tonerna* av Carl Sjöberg och *Kung Heimer och Aslög* av August Söderman.

Texten i *Land, du välsignade* dryper av svenskhet. Där finns sjumilaskogar och midvintersnö, slätter och skördar. Den fosterlandsälskande svensken är stolt och strävar efter att hedra sitt land. Diktens övertydliga karaktär närmast uppmanar till motbilder. Inte sällan har sångens nationalromantiska ton också fått bilda en kontrast till vad som kännetecknade den tidiga industrialismens miljöer i av Sverige under 1900-talets första decennier. Ragnar Casparsson (1962) har givit första delen av sina memoarer samma titel, men där det handlar om ett helt annat Sverige än nationalromantikens. Samma kritiska perspektiv fanns i Riksställningars stora vandringsutställning om industrialismens genombrott som i mitten av 1970-talet drog genom Sverige (Kennerström, 1973).

I 2000-talets svenska samhälle kan det tyckas svårt att se någon som helst anknytning till det nationalromantiska perspektivet i *Land, du välsignade*. Den nationella sångtraditionen är dock långt ifrån död. På nyårsaftonens kväll år 2000

sände Sveriges Radios P2 en grammofonkonsert med Jussi Björling, där både *Tonerna*, *Kung Heimer och Aslög* och *Land, du välsignade* fanns med. Men avslutningen kring det svenska handlar inte bara om några sånger. Etnologen Åke Daun har framhållit hur viktiga de nationella symbolerna är för oss svenskar: midsommaren, den röda stugan vid sjön, vintersnön, granskogen (Daun, 1994). 1930- och 1940-talets föreställningar om folkhemmet hade samma resonansbotten. Bakom ligger naturligtvis den svenska historien som präglats av en nationella orientering i ett land med en i huvudsak homogen befolkning. Bilden bekräftas också av opinionsdata. I en jämförande EU-studie från 2000 där medborgare i olika länder tillfrågades om sin syn på nationell eller europeisk identitet visade det sig att svenskar tillsammans med britter var det folk som i störst utsträckning identifierade sig med den egna nationen. Och svenskar är också följdriktigt några bland de mest EU-kritiska i hela EU (Holmberg m fl 2001).

Svenskars bild av Sverige som ett välsignat land förstärks givetvis i goda tider. Goda konjunkturer och positiv internationell uppmärksamhet ökar det nationella självmedvetandet. De senaste årens positiva ekonomiska utveckling är ett bra exempel. Svensk industri har på nytt blivit internationellt uppmärksam, främst inom IT-området. Samhällsekonomin har förbättrats. Efter en tid av kraftiga nedskärningar inom den offentliga sektorn finns det förhoppningar om nya reformer. Det nya millenniets första år kan i vissa avseenden uppfattats som välsignat.

För den som arbetar med opinions- och medieanalyser finns det alltid en risk att ryckas med av det förhärskande samhällsklimatet. Det gäller att alltid reflektera över motbilder och ställa frågor om vad som egentligen karakteriserar de långsiktiga trenderna. Det är då uppenbart att utvecklingen också leder till olika slag av klyftor, gamla skiljelinjer blir tydligare och nya motsättningar växer fram. Och när vi 2001 ger ut en bok med titeln *Land, Du välsignade?* kan det därför finnas anledning att sätta ett frågetecken bakom.

Det är just detta frågetecken som är vägledande för oss som sysslar med surveyundersökningar och varje år ställer frågor till människor som bor i Sverige. Resultaten från våra studier reflekterar medborgarnas föreställningar om sin och samhällets situation. Liksom samhällsdebattörernas bilder är medborgarnas föreställningar beroende av samhällsklimatet, men medborgarnas bilder står till en del för ett underifrånperspektiv. Den fråga vi ställer oss är hur det välsignade landet egentligen ser ut i början av 2000-talet. Vilken är medborgarnas bild av vad som händer? Vilka är de viktiga utvecklingslinjerna – och vad är de ett uttryck för?

I detta inledande kapitel slår vi an tonen genom att lyfta fram ett antal exempel på trender som på ett översiktligt sätt speglar tillståndet i ett måhända välsignat land – mot bakgrund av opinionsutvecklingen i Sverige under de gångna femton åren.

Medborgarna ser problem

Sedan 1987 har vi i SOM-undersökningarna bett de svarande att helt öppet ange vilka frågor eller samhällsproblem de tycker är viktigast i Sverige idag. Cirka 80-85 procent brukar peka ut en eller flera frågor. Resultaten i tabell 1 visar hur svenskarnas problembild förändrats genom åren.

Tabell 1 Medborgarnas viktigaste frågor 1987 – 2000 (procent)

Fråga	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Sjukvård	14	21	22	24	20	19	22	18	15	25	35	30	41	39
Utbildning/kultur	12	9	12	10	11	9	4	8	7	10	22	34	38	35
Sysselsättning	15	6	2	7	39	49	59	58	51	42	50	51	28	14
Pensioner/äldreomsorg	10	10	16	13	16	14	16	12	10	17	19	15	21	23
Lag och ordning	20	13	38	11	15	8	9	11	25	14	13	15	16	15
Invandring/flyktingfrågor	7	8	11	14	13	19	25	12	14	13	10	8	13	12
Sveriges ekonomi	8	10	9	32	24	39	29	32	24	10	7	9	7	6
Socialpolitik	3	5	3	6	9	7	5	6	6	7	4	17	6	7
Familj/barnomsorg	6	9	8	8	7	8	9	6	4	6	7	7	5	7
Skatter	7	9	14	13	6	3	2	3	2	4	6	7	5	8
Miljö	48	62	46	32	38	19	17	20	27	10	10	9	4	9
EU	1	3	3	7	6	11	9	15	7	3	3	4	3	4
Religion/moral	1	4	3	2	2	2	1	2	3	5	2	2	3	4
Offentlig sektor/privatiseringar	3	2	2	4	2	3	2	2	3	7	2	2	2	2
Infrastruktur/kommunikationer	1	1	1	2	1	0	0	1	0	0	1	1	1	2
Jordbruks- regionalpolitik	2	2	2	1	3	1	1	0	0	0	1	1	1	1
Energi/kärnkraft	7	6	8	11	1	2	2	1	2	2	2	2	0	1
Antal svarande	1672	1642	1578	1582	1573	1889	1557	1704	1707	1779	1754	3561	3503	3546

Kommentar: Samtliga personer som besvarat enkäten ingår i procentbasen.

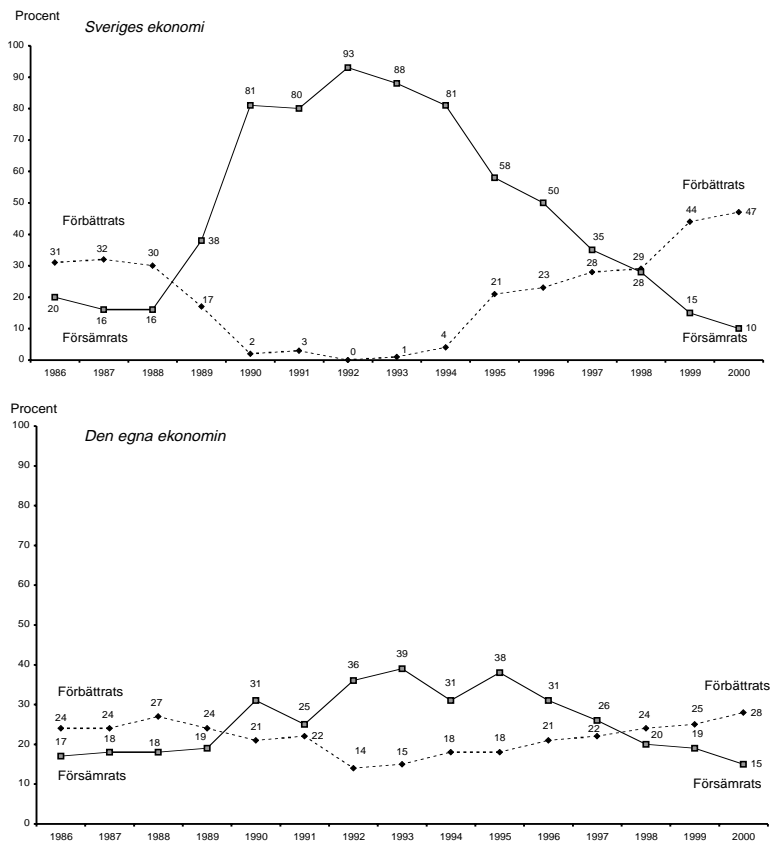
De frågor som nämns av flest svarande år 2000 är hälsovård, utbildning och äldreomsorg. Socialdemokraternas valslogan från 1998 – vård, omsorg, skola – dominerar fortfarande väljarnas agenda. Tio år tidigare i början av 1990-talet var det helt andra frågor som toppade medborgarnas dagordning. År 1991 nämndes sysselsättningen, ekonomin och miljön som de viktigaste problemområdena. Går vi ytterligare några år tillbaka till 1987, dominerade miljön helt som problemfråga, följd av lag och ordning.

Problembilden har med andra ord förändrats mycket snabbt i det välsignade landet under den gångna femtonårsperioden. Miljö och sysselsättning stod i centrum för tio år sedan. Idag är fokus på den offentliga sektorns utbud och kvalitet när det gäller skola och omsorg. Andelen svenskar som uppfattar vård och utbildning som problemområden har nästan tredubblats jämfört med läget under sent 1980-tal. När ekonomin går bra ökar förväntningarna också på andra områden. Och alltför svenskar tycker att ekonomin går bra.

Förbättrade materiella villkor...

Att Sverige år 2000 är ett ekonomiskt välsignat land är entydigt. Bilden av ett samhälle på ekonomisk frammarsch dominerar bland medborgarna. När det gäller människors tillbakablickande bedömningar av samhällsekonomins utveckling fortsätter de senaste årens positiva trend. Andelarna som anser att det gått bättre för svensk samhällsekonomi har 2000 ökat något. Närmare hälften av SOM:s svarspersoner menade hösten 2000 att Sverige fått en förbättrad ekonomi under det gångna året. Därmed ligger andelen för andra året i följd klart över de positiva siffrorna från slutet av 1980-talet och är de högsta som någonsin uppmätts i en SOM-undersökning (figur 1).

Figur 1 Allmänhetens bedömning av hur den svenska ekonomin respektive den egna ekonomiska situationen har utvecklats under det senaste året: andel som anser att ekonomin förbättrats respektive försämrats 1986-2000 (procent)

Kommentar: Resultaten bygger på samtliga svarspersoner.

Synen på samhällsekonomin under den gånga femtonårsperioden gav ett kraftigt negativt utslag under lågkonjunkturen i början av 1990-talet för att sedan försiktigt återhämta sig och efter 1998 närmast accelerera. Till bilden hör dock att den stora ökningen i positiva bedömningar skedde mellan 1998 och 1999; mellan 1999 och 2000 är ökningen marginell.

Också synen på hushållsekonomin uppvisar en liknande trend, även om utslagen är svagare. Mellan 1999 och 2000 ökar andelen som menar att det skett en förbättring av den egna hushållsekonomin från 25 till 28 procent. Ökningen är därmed något större än mellan 1998 och 1999. Tar vi dessutom hänsyn till att andelen som säger sig fått en försämring i hushållsekonomin klart minskat 2000 indikerar resultat att det senaste året i medborgarnas ögon varit mera positivt för hushålls- än för samhällsekonomin.

Samhällsekonomiska bedömningar har ofta en politisk resonansbotten. Hösten 1994 strax efter Bildtregeringens avgång var det framför allt borgerliga sympatisörer som gjorde en positiv bedömning av hur svensk ekonomi hade utvecklats. Efter 1995 har det däremot främst varit socialdemokrater som uppfattat att det skett en förbättring. Det gäller också år 2000. Andelen bland socialdemokratiska sympatisörer som menar att den svenska ekonomin har förbättrats är 60 procent mot 50 procent bland moderater. Inte bland något partis sympatisörer understiger andelen 45 procent, utom bland mp-sympatisörer (38 procent).

När det gäller bedömningar av hushållsekonomin har det tidigare saknats ett entydigt partipolitiskt mönster i svaren. I 2000 års studie kan det dock noteras att det främst är m- och fp-sympatisörer som uppger sig ha fått en bättre hushållsekonomi (34 respektive 36 procent). Bland socialdemokrater och vänsterpartister är andelen klart lägre, 25 respektive 31 procent.

Tabell 2 Bedömning av den egna ekonomiska situationen jämfört med för 12 månader sedan (procent)

	Kön			Ålder				Partisympati						
	Alla	Män	Kv	15-29	30-49	50-64	65-85	v	s	c	fp	m	kd	mp
förbättrats	29	31	28	46	37	24	6	31	25	26	36	34	25	32
ungefär densamma	55	55	55	39	47	61	77	52	60	59	50	52	60	46
försämrats	16	14	17	15	16	15	17	17	18	15	14	14	15	22
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal svar	3537	1729	1808	783	1816	694	244	499	1021	127	156	743	408	157

Kommentar: Resultaten kommer från RiksSOM-studien 2000. Personer som hoppat över enkätfrågan ingår inte i procentbasen.

De politiska skillnaderna reflekterar till en del en inverkan från olika sociala faktorer. Det är inte oväntat en relativt hög andel bland yngre personer som 2000 tycker att hushållsekonomin har förbättrats (46 procent), medan andelen bland

pensionärer är relativt låg (6 procent). Mera intressant är emellertid den ökade sociala differentieringen. Andelen som uppger sig ha fått en bättre hushållsekonomi stiger kraftigt med ökande hushållsinkomst och är högre i tjänstemanna- än i arbetarfamiljer. I det välsignade Sverige ökar den ekonomiska differentieringen.

Men de ekonomiska framtidsbedömningarna är optimistiska. Andelen som tror att samhällsekonomin kommer att förbättras är mer än dubbelt så stor som andelen som tror på en försämring, 28 respektive 12 procent. Det speglar en ökad positivism som dock var ännu något större 1999. Det som främst utmärker 2000 års mätning är den låga andelen som tror på en försämring av svensk ekonomi. I likhet med tidigare är det föga oväntat sympatisörer till regeringspartiet som är mest optimistiska. Bland socialdemokratiska sympatisörer är andelen som tror på en försämring endast 9 procent. Intressant är dock att även bland moderata sympatisörer är det få som tror på en samhällsekonomisk försämring under det kommande året (15 procent).

Tabell 3 Andel personer som menar att den svenska ekonomin kommer att bli bättre under det kommande året (balansmätt)

	Ålder					Partisympati						
	Alla	15-29	30-49	50-64	65-80	v	s	c	fp	m	kd	mp
1993	-34	-14	-32	-51	-46	-51	-47	-34	-17	-1	-41	-23
1994	-9	+12	-6	-18	-26	-4	+4	-26	-10	-19	-28	-16
1995	+11	+8	+11	+14	+4	-8	+24	+5	+13	+12	±0	+3
1996	-7	-6	-3	-13	-11	-25	+7	-18	+4	±0	-20	-16
1997	+11	+1	-1	-6	-10	+2	+29	-3	+7	+14	+2	-6
1998	-3	+1	-1	-6	-10	+2	+11	-6	-10	-19	-14	-3
1999	+19	+18	+23	+19	+13	+17	+31	+9	+35	+17	+15	+8
2000	+16	+12	+20	+15	+15	+14	+27	+21	+23	+12	+11	+7

Kommentar: Balansmättet visar andelen personer som angivit att ekonomin blir bättre minus andelen som anser att ekonomin blir sämre.

I fråga om hushållsekonomin är framtidsbedömningarna 2000 på ungefär samma nivå som 1999: 26 procent tror på förbättring, 10 procent på försämring och 64 procent på att det inte skall ske någon större förändring. Det sociala mönstret är detsamma som tidigare. Ekonomiskt välsituerade har den mest optimistiska framtidstron. Även bland låginkomsttagare och i arbetarfamiljer är det dock fler som tror på förbättring än som tror på försämring.

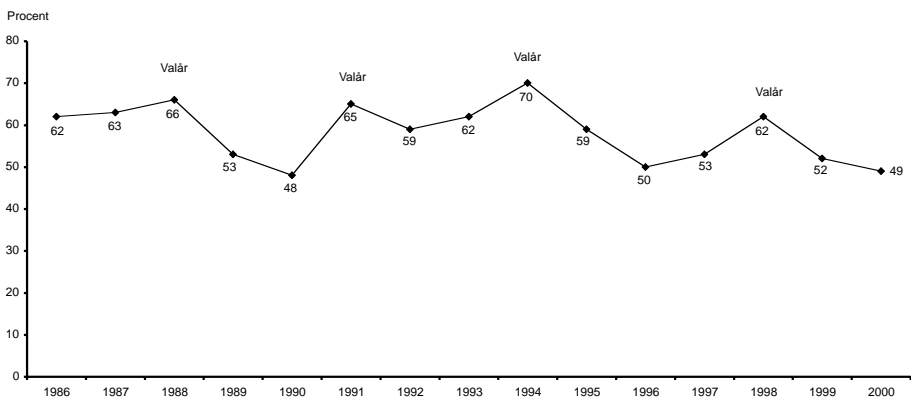
... men ändå problem för partierna

Den positiva utvecklingen borde gynna de politiska partierna. Om landet är väl-signat vore det logiskt att det skulle ha positiva återverkningar för politikens före-

trädare. Så verkar dock inte vara fallet. Tvärtom har de politiska partierna fortsatt problem. Det politiska intresset minskar något, medlemmarna blir färre och partiidentifikationen sjunker (figur 2). De förbättrade materiella villkoren verkar knappast färga av sig på medborgarnas tilltro till politikens främsta företrädare. Eller för att uttala sig försiktigt, avfärgningen är måttlig. I ett senare kapitel om institutionsförtroende kan vi trots allt visa på vissa förtroendeförstärkningar 2000 för olika politiska institutioner.

Figur 2 Medborgarnas grad av partiövertygelse 1986-2000 (procent)

fråga: (till personer som uppgivit sig sympatisera med något politiskt parti): "Anser du dig vara en övertygad anhängare av detta parti?" Svarsalternativ: "ja, mycket övertygad; ja, något övertygad; nej".

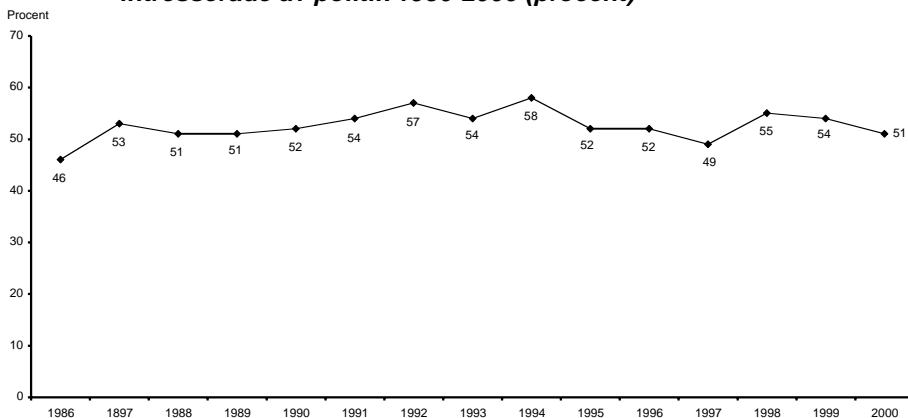
Kommentar: Resultaten visar andelen personer som svarat mycket eller något övertygad. Samtliga svarspersoner ingår i procentbasen.

Samtidigt finns det ett annat mönster som gör bilden mindre entydig. Medborgarnas partiövertygelse följer en elektoral cykel. Engagemanget för partierna ökar under valår, när partier och politiker anstränger sig att gå väljarna till mötes, för att sedan minska under mellanvalsperioderna när väljarkontakterna är mer sporadiska. Allmänna val tycks stärka partipolitikens ställning. Den låga siffran på partiövertygelse år 2000 – den näst lägsta som uppmäts i SOM-undersökningarna – kan förväntas bli högre valåret 2002. Men den elektorala cykeln till trots, den långsiktiga trenden visar på ett avtagande partipolitiskt engagemang.

Partiernas problem är dock inte detsamma som att demokratin har problem. Andelen personer som anger att de är nöjda med hur svensk demokrati fungerar är bland den högsta i EU. I 2000 års SOM-studie förklarade 65 procent av svarspersonerna att de var mycket eller ganska nöjda med det sätt på vilket demokra-

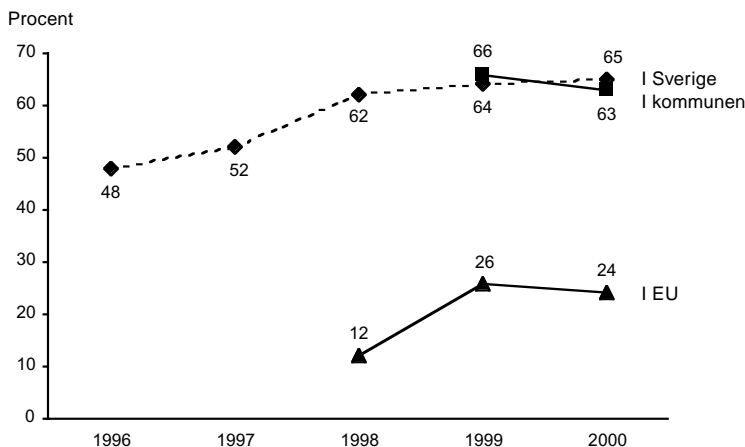
tin fungerar i Sverige. Andelen har haft en stabil, hög nivå under de senaste två åren, medan den dessförinnan låg klart lägre. Och lyfter vi blicken från partierna till politik i allmänhet är bilden mer komplex. Medborgarnas politiska intresse har visserligen fallit något mellan 1999 och 2000, men i ett längre perspektiv, t ex om vi jämför med läget under 1960- och 70-talen, har det snarast ökat (Holmberg, 2000). SOM-undersökningarnas data visar att andelen politiskt intresserade varit i stort sett stabil sedan mitten av 1980-talet.

Figur 3 Andel personer som uppger sig vara mycket eller ganska intresserade av politik 1986-2000 (procent)

Kommentar: Samtliga svarspersoner utgör procentbasen.

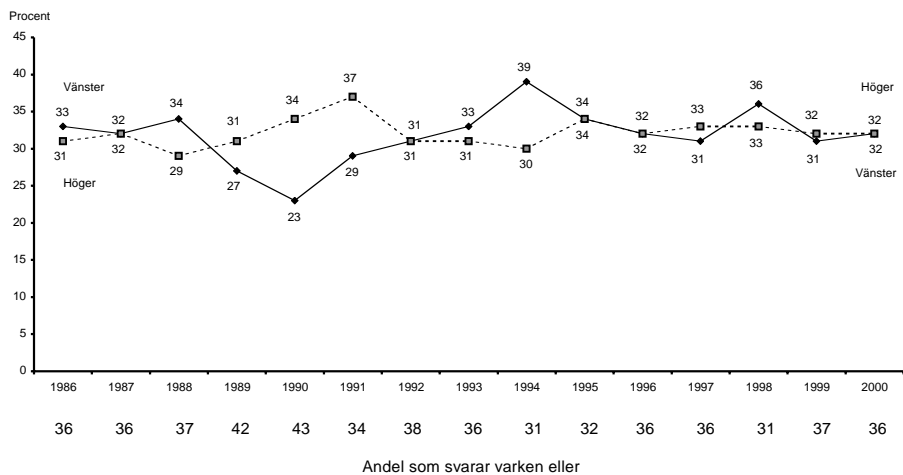
Figur 4 Andel personer som uppger sig mycket eller ganska nöjda med hur demokratin fungerar i Sverige respektive i EU och i den egna kommunen 1996-2000 (procent)

Stabil ideologisk orientering

Den ideologiska vänster-högerorienteringen har kännetecknats av mycket små förändringar sedan mitten av 1990-talet (figur 5). Det har varken blåst klar vänster- eller klar högervind i opinionen. I mätningen 2000 var det exakt samma andel som placerade sig ideologiskt till höger som till vänster. Stiltjen står i kontrast till den högergående som hade sin topp 1991 och den vänstervåg som var som högst 1994. Det jämna opinionsläget på vänster-högerskalan bäddar för ett jämnt val mellan blocken 2002.

Figur 5 Medborgarna placerar sig själva på en vänster-högerskala 1986-2000 (procent)

Kommentar: Procentbasen omfattar samtliga personer som besvarat enkätfrågan. Andelen icke-svar har hållit sig kring 3-4 procent genom åren.

Också i fråga om ideologisk orientering finns en viss valårseffekt. Det märks så till vida att andelen som placerar sig till vänster tenderar att öka under valår. Att politiken sätts i centrum verkar således främst gynna vänstern. Alla fyra valåren i SOM-undersökningarnas tidsserie utmärks av en ökande andel som betraktar sig till vänster.

Gamla medier behåller sin position

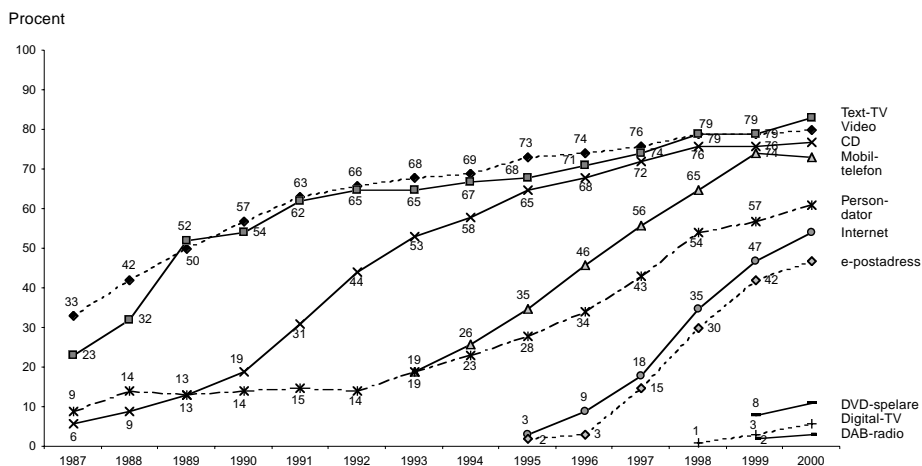
Opinionsklimatet i ett land bestäms av ett samspel mellan å ena sidan vad som händer inom ekonomi och politik och å andra sidan den bild av läget som för-

medlas av medierna. Studier av medborgarnas informationsvägar i samhällsfrågor visar tydligt att dagspress, radio och TV är de dominerande källorna till kunskap om skeendet. Mot den bakgrunden har det sedan början av 1990-talet vid upprepade tillfällen ställts frågor om vilka följder den s k medieexplosionen kan få för medborgarnas möjlighet att orientera sig, liksom för det sociala kommunikationssystemet i stort. Det har talats om en ökad fragmentarisering som en följd av att allt fler och smalare medier etableras. I sammanhanget är det framför allt Internetutvecklingen som lyfts fram som ett exempel på att smala medier kan underminera intresset för breda medier, särskilt morgonpress och TV.

Under de senaste åren har det funnits många uttryckt för en stark IT-optimism. Det välsignade landet Sverige har också kännetecknats av att den nya medietekniken fått ett snabbt intag. Sverige är ett av de mobil- och Internettätaste länderna i världen. Inom IT-sektorn har svenska företag nått stora internationella framgångar, bl a beroende på en stark hemmamarknad.

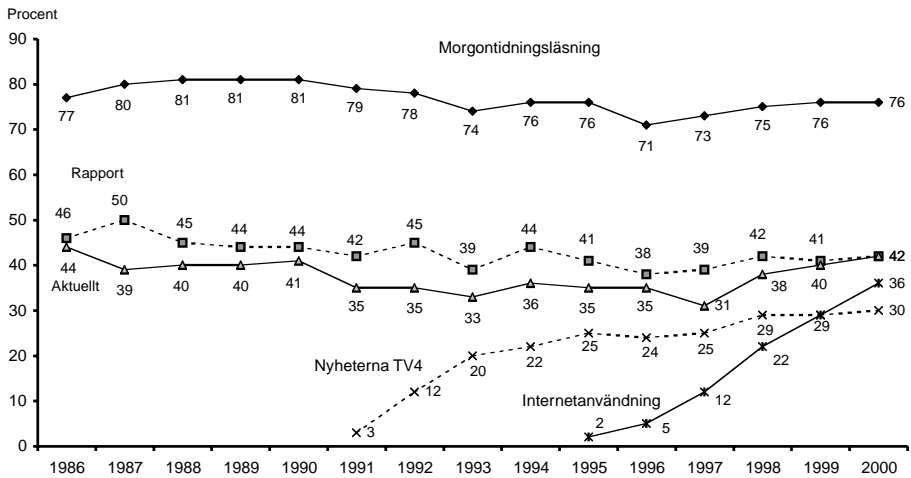
Svenskars intresse för medieteknologi demonstreras av hur hushållen investerat i nya medier sedan mitten av 1980-talet (figur 6). Tre investeringsvägar kan urskiljas. Den första representeras av text-TV och video som expanderade i slutet av 1980-talet. Den första digitala hushållsmediet, CD-spelaren, kom i den andra vågen i början av 1990-talet. Den tredje vågen, som inträffar efter mitten av 1990-talet står persondatorn och Internet för. Andra digitala tekniker – DVD-spelare och set-top-box för digital-TV – saknar ännu betydelse.

Figur 6 Uppgiven tillgång till olika slag av informationsteknik i hushållen 1987-2000 (procent)

Kommentar: Procentbasen utgör samtliga svarspersoner.

Figur 7 Morgontidningsläsning och nyhetstittande i TV minst 5 dagar/vecka samt allmän Internetanvändning 1986-2000 (procent)

Kommentar: "Morgontidningsläsning" anger andelen undersökningsspersoner som uppgett att de läser morgontidning minst fem dagar i veckan eller oftare. För "Rapport", "Aktuellt" och "Nyheterna TV4" anges andelen undersökningsspersoner som uppgett att de tittar på respektive nyhetssändning minst fem dagar i veckan eller oftare. Internetanvändning avser andelen som uppger att de använder Internet flera gånger i veckan. Procentbasen utgörs av samtliga svars-personer i respektive SOM-undersökning.

Den teknik som framför allt associeras till den snabba samhällsförändringen i början av 2000-talet är givetvis persondatorspridningen och Internetanslutningen. Genom att Internet både är ett nytt medium och en ny överföringsteknik har det en potential som ett slags framtidens supermedium (Weibull, 1999). Nätet skall ge möjlighet till nya typer av politiska samtal samtidigt som det skapar en förändrad ekonomi (e-handeln). Svenska hushålls anslutning till nätet skall stimuleras genom en nationell satsning på bredbandsutbyggnad. Att Internet också håller på att bli ett stort medium i Sverige framgår av att andelen nätanslutna svenska hushåll nådde över 50 procent i slutet av 2000.

Även om persondatorinnehavet och Internetanslutningen fortsätter att öka 2000 är det tydligt att ökningen sker långsammare än tidigare. Den minskade öknings-takten gäller framför allt persondatorn, där det endast är en blygsam uppgång under det senaste året. Även kurvorna för tillväxten, andelen Internetanslutningar och andelen med egen e-postadress, planar ut något (jfr även Mediebarometern 2001).

Bakom den begynnande mättnaden i fråga om persondatorer och Internetanslutning ligger det faktum att stora grupper fallit utanför teknikutvecklingen, särskilt

äldre personer. Medan personatorinnehavet i hemmet bland hela allmänheten är 61 procent ligger det bland pensionärer på 19 procent. Högre tjänstemän har till 74 procent Internetuppkoppling, medan motsvarande siffra bland arbetarfamiljer är 41 procent – och bland pensionärer 7 procent (se Annika Bergströms artikel i föreliggande volym). Också beträffande ”halvgamla” medier som video är ålderskillnaderna i innehav stora. Endast för innehav av vanlig TV och telefon finns det inte några ålders- eller klasskillnader.

Användningen av Internet har också ökat snabbt under de senaste åren, även om ökningstakten avtagit något efter 1998. Den samlade Internetanvändningen ligger 2000 något över andelen tittare på TV4:s Nyheterna, men begränsar vi oss till nyhetsanvändning på nätet ligger andelen betydligt lägre och har ökat endast blygsamt mellan 1999 och 2000 (jfr Mediebarometern, 2001).

Ett annat utmärkande drag hos nyhetsanvändningen via nätet är dess ojämlika fördelning bland medborgarna. Snedfördelningen följer av att tillgången till nätet varierar mellan olika grupper. Skillnaderna förstärks dessutom av att yngre och lågutbildade oftare använder nätet i förströelsesyfte medan högutbildade har nätet som ytterligare en informationskälla.

Slutsatsen är att det fortsatt är traditionella medier som står starkast och når den stora massan av medborgare med nyheter. Dagstidningsläsningen i Sverige är mycket omfattande och har efter en svag period i början av 1990-talet på nytt börjat öka. Televisionens tre stora nyhetsredaktioner har också en mycket hög andel regelbundna tittare och samtliga har ökat sin publik under de senaste åren. Denna ökning är emellertid inte nödvändigtvis en följd av att det blivit fler tittare på respektive huvudsändning, utan att varje redaktion numera sänder fler program spridda över dagen.

Det paradoxala i utvecklingen är att morgontidningar och TV-nyheter behållit sin starka position i mediasystemet. Om vi utgår från mitten av 1990-talet då Internet började få betydelse har de traditionella medierna snarast fått en ökad betydelse. Därmed finns det anledning att ifrågasätta tesen om den successiva fragmenteringen av medborgarnas nyhetsexponering. Medborgare splittrar sig inte på flera olika kanaler, utan det mönster som antyds är snarare att man kombinerar olika kanaler på ett nytt sätt och att de stora medierna ännu så länge är det nav kring vilket de nya medierna rör sig (Weibull, 2000). Samtidigt finns det anledning att på sikt uppmärksamma vad den ökande generationsklyftan i användning av nya medier kan betyda på längre sikt.

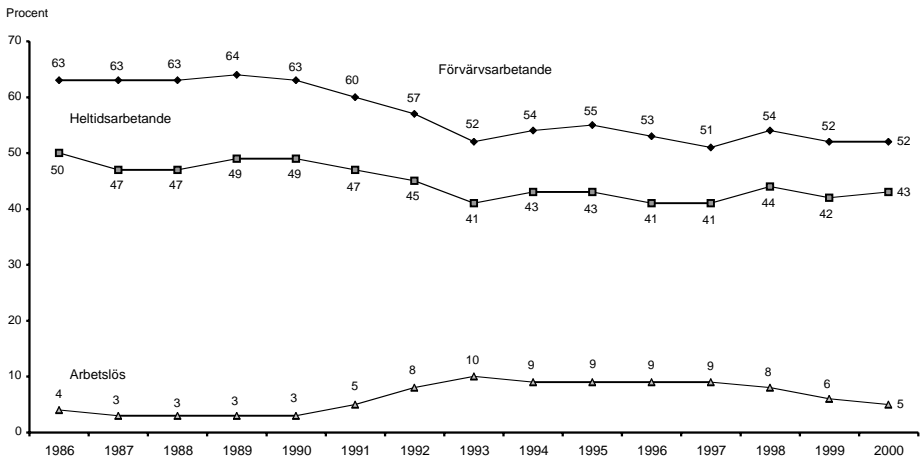
Den viktiga fritiden

I det välsignade landet har fritiden blivit viktig. Att ägna en större del av sin tid åt den röda stugan vid sjön, åt goda vänners sällskap eller åt surfande på Internet är en viktig del av medborgarnas förväntningar på det goda livet. Ett annat utmärkande drag i det nya samhället är att gränsen mellan arbete och fritid blir mer

flytande. Många privata aktiviteter kan utövas på arbetsplatsen, liksom att delar av arbetet kan göras på datorn i bostaden.

När det gäller arbetslivet noteras en minskning i andelen förvärvsarbete fram till 1993, medan det därefter varit mer stabilt, låt vara att tendensen är svagt fallande. Tendensen är densamma för andelen heltidsarbete. Andelen arbetslösa minskar sedan toppåren under första hälften av 1990-talet (figur 8).

Figur 8 Andel som uppgivit sig vara förvärvsarbete, heltidsarbete eller arbetslös 1986-2000 (procent)

Kommentar: Procentbasen är samtliga svarspersoner. Andelen arbetslösa inkluderar personer i åtgärder och kunskapslyftet.

Att endast hälften av befolkningen mellan 15-85 år är förvärvsarbete på heltid kan tyckas ge stöd åt tanken på ett samhälle med en förändrad syn på arbete. Även om andelen heltidsarbete i de aktiva åldrarna (30-64 år) ligger på 60 procent är det fortfarande en låg andel, vilket förstärker bilden av ett samhälle med en framväxande ny syn på arbete.

En indikation på förändringen är svaren på en SOM-fråga om vad det är som gör livet värt att leva – fritiden eller arbetet. Fritiden svarade 51 procent av de unga under 30 år. Endast 13 procent bland dem uppgav arbetet. Bland personer mellan 31 och 60 år svarade fler arbetet (21 procent) och färre fritiden (35 procent). En ny livsstil med fritiden i centrum håller på att växa fram bland dagens unga.

Samma mönster återkommer när människor får markera vad de uppfattar som de centrala värdena i livet. Visserligen är det grundläggande mönstret i svenskar- nas värderingar, naturligt nog, mycket stabilt. Det är hälsan, hedern, freden och

friheten som är det centrala. Den starka armen, det hedersamma livet och oberoende både inåt och utåt är viktiga värden i det välsignade landet (tabell 3).

Tabell 4 Rokeachs grundläggande värden. Andel personer som anger att respektive värde är mycket viktigt (procent)

Värde	1988	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1998	2000
Hälsa	92	93	91	91	90	87	87	87	88	89
Ärlighet	-	-	-	89	87	85	86	86	86	87
En värld i fred	89	91	87	90	85	88	83	85	86	87
Frihet	84	89	87	86	83	85	80	83	83	85
Familjetrygghet	81	84	79	82	79	78	77	84	81	83
Rättvisa	78	83	80	85	80	83	76	80	78	81
Kärlek	77	77	77	76	77	77	76	76	77	77
Inre harmoni	77	78	77	78	77	76	75	77	76	77
Sann vänskap	-	80	78	80	76	73	72	74	75	75
Landets säkerhet	69	75	71	72	71	72	64	66	67	69
Lycka	70	70	71	71	69	67	69	70	69	67
En ren värld	81	79	72	76	70	70	69	68	62	64
Ett behagligt liv	54	55	54	58	58	54	60	58	60	60
Jämlikhet	49	54	49	55	47	52	46	49	50	56
En vacker värld	59	59	56	57	55	57	53	53	53	51
Självaktning	44	45	44	46	44	42	42	45	42	44
Visdom	31	37	37	40	37	38	35	37	35	36
Självförverkligande	29	34	29	32	31	33	33	32	30	33
Ett liv fullt av njutning	23	26	27	26	30	30	30	30	28	30
Ett spännande liv	22	26	22	25	29	29	27	28	26	24
Teknisk utveckling	22	34	23	27	29	33	25	21	22	24
Socialt anseende	15	18	18	19	21	19	18	19	19	18
Rikedom	8	9	9	8	9	10	9	12	9	9
Frälsning	9	8	9	7	9	9	8	9	9	9
Makt	5	6	6	6	6	9	6	7	6	5

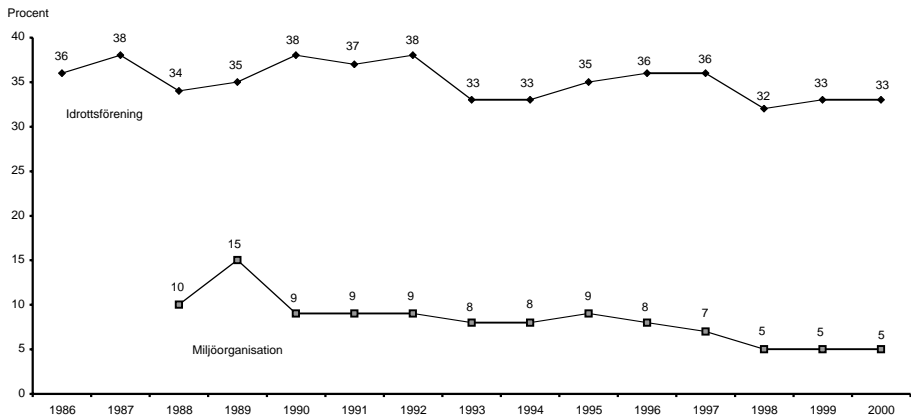
Kommentar: Endast personer som besvarat de olika frågorna ingår i procentbasen. Andelen ickesvarare har hållit sig kring 3-6 procent genom åren på de olika frågorna. Det totala antalet svarspersoner per år framgår av tabell 1. Svartalternativen var mycket eller ganska viktigt, varken eller, inte särskilt viktigt och inte alls viktigt.

De värden som mäts i SOM-studierna specificerades en gång i tiden av Milton Rokeach (Rokeach, 1973). Han skilde mellan terminala och instrumentella värden. Det är hans terminala värden med vissa egna tillägg som mäts i SOM-undersökningarna. Som sig bör är stabiliteten i resultaten stor. Vi har ju att göra med grundläggande värden. Centrala värden som "frihet", "rättvisa" och "hederlighet" har hela tiden legat högt med 80-90 procent som anger dem som mycket viktiga. Värden som alltid befunnit sig i botten med endast 5-10 procent som är beredda att utpeka dem som mycket viktiga är t ex "makt" och "frälsning".

Även om de flesta värden uppvisar en stor opinionsstabilitet finns det vissa trender i mätningarna. De värden som tydligast fått ett minskat stöd är ”en ren värld”, ”en vacker värld” och delvis också ”en värld i fred”. Alla är de något esoteriska värden som rör vårt största kollektiv, dvs hela världen. Ett annat värde som också röner ett försvagat stöd är ”sann vänskap”.

Värden som tydligast fått ett ökat stöd är två – att få ”ett behagligt liv” respektive att få ”ett liv fullt av njutning”. Förändringarna är inte spektakulära. Andelen personer som utpekar dessa klart hedonistiska värden som mycket viktiga har endast ökat med 6-7 procentenheter sedan slutet av 1980-talet. Hedonismens frammarsch är långsam. Men eftersom den marscherar snabbast bland de unga har den framtiden för sig; precis som den nya livsstilen med mer fokus på fritiden. En nagande fråga är hur välsignat ett land är där värden som ”sann vänskap” tappat i stöd samtidigt som hedonistiska njutningsvärden växer i betydelse.

Figur 9 Andel som uppgivit medlemskap i idrottsförening eller miljöorganisation 1986-1999 (procent)

Kommentar: Procentbasen är samtliga svarspersoner.

Det nya välsignade samhället utmärks precis som 1900-talets Sverige av ett livaktigt civilt samhälle. Bo Rothstein och Staffan Kumlin visar i sitt kapitel längre fram i boken att en av de antagna effekterna av det civila samhället – människors tillit till varandra – fortfarande är intakt i Sverige. Några försvagningstendenser syns inte. Detsamma gäller föreningsaktiviteten, det civila samhällets främsta yttrandeform. Medlemskap i exempelvis idrottsföreningar och miljöorganisationer minskar något, men mycket litet. Föreningsverige är ännu inte allvarligt hotat på vägen till det nya samhället.

Sången till landet i Norden

Förra årets SOM-bok hade titeln *Det nya samhället*. Den konfronterade den offentliga debattens föreställningar om ett nytt samhälle med förändrade medborgliga vanor och attityder. De resultat som presenterades visade entydigt på ett stort avstånd mellan retorik och vardagsverklighet. Förändringar sker inte med den hastighet som olika elitdebattörer antar eller söker frammana.

Det är naturligt att den bild som framträder nu, ett år senare, inte uppvisar några avgörande förändringar. Den goda konjunkturen har snarast ytterligare förstärkt medborgarnas framtidstro och investeringarna i framtidens tekniker fortsätter. Ytligt sett är det således rimligt att tala om Sverige som ett välsignat land, eftersom de flesta kurvor pekar uppåt. Men det finns även indikatorer som pekar i annan riktning. Den politiska misstron ökar visserligen inte kortsiktigt. Men nivåerna på förtroendet för allt politiskt är fortfarande lågt och undergräver långsamt partiernas ställning. Utan livskraftiga partier med folkligt stöd försvagas på sikt vår traditionella partibaserade demokrati. Och innan någon annan demokrati har skapats är demokrati rotad i partier det enda vi har.

Tilltron till ekonomin ökar inte lika mycket som tidigare och intresset att skaffa personatorer ökar heller inte lika mycket 2000. Även om det inte finns något belägg för att landet "har sjunkit till skuggorna neder" ger ändå de utplanande kurvorna en föraning om att ljusa förhoppningar snabbt kan vändas i sin motsats. Men än så länge finns ingen anledning till svartsyn. Vi kan sträcka på oss och utbrista – "Stolt må man minnas, att svensk jag var. Sverige till heder, Sverige!"

Referenser

- Casparsson, Ragnar (1962) *Land du välsignade*. Stockholm: Tiden
- Daun, Åke (1994) *Svensk mentalitet*. Stockholm: Rabén-Prisma
- Hadenius, Stig och Weibull, Lennart (2000) *Massmedier. Press, radio & TV i förvandling*. Stockholm, Albert Bonniers Förlag
- Hernes, Gudmund (1978) Det medievidde samfunn. I Hernes, G (red) *Forhandlingsekonomi og blandningsadministrasjon*. Bergen, Universitetsforlaget
- Holmberg, Sören (2000) *Välja parti*. Stockholm, Norstedts
- Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (1998) *Opinionssamhället*. I Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (red) *Opinionssamhället*. SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (1999) *Ljusnande framtid*. I Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (red) *Ljusnande framtid*. SOM-Institutet, Göteborgs universitet
- Holmberg, Sören m fl (2000) *EuropaOpinionen*. Göteborg, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet

- Kennerström, Bernt (1973) *Katalog till Land du välsignade: Nordiska museets och Riksställningars vandringsutställning om industrialismens genombrott i Sverige, arbetarnas miljöer och folkrörelsernas framväxt 1850-1915*. Stockholm: Riksställningar
- Mediebarometern 2000* (2001) Nordicom-Sverige, Göteborgs universitet
- Rokeach, Milton (1973) *The Nature of Human Values*. New York: Free Press
- Weibull, Lennart (1999) Publik och teknik. Tankar om medietveckling och medieanvändning. I Carlsson, U (red) *Medierna i samhället. Kontinuitet och förändring*. Göteborg: Nordicom-Sverige.
- Weibull, Lennart (2000) Svenska tidningshus i nytt medielandskap. I Wadbring, I, Weibull, L (red) *Tryckt*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet